

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ
ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»**

Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук
Кафедра психології

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Психологія особистості»

на тему: Особливості конфліктної поведінки підлітків з різними типами
акцентуацій характеру в умовах невизначеності воєнного часу

Виконала: студентка групи
освітньо-професійної програми «Психологія»
Драчової Тетяни Олександрівни

Науковий керівник:

«__» _____ 2026 р.

Київ – 2026

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження конфліктної поведінки підлітків з різними типами акцентуацій характеру в умовах невизначеності воєнного часу.....	6
1.1. Поняття конфліктної поведінки в підлітковому віці та її психологічні особливості.....	6
1.2. Типи акцентуацій характеру та їх вплив на поведінкові реакції підлітків...10	
1.3. Психологічні особливості підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу.....	14
Висновки до першого розділу.....	17
Розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей конфліктної поведінки підлітків з різними типами акцентуацій характеру в умовах воєнної невизначеності.....	19
2.1. Організація та методика емпіричного дослідження.....	19
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження особливостей конфліктної поведінки підлітків з різними типами акцентуацій характеру.....	20
Висновки до другого розділу.....	24
Висновок.....	26
Список використаних джерел.....	28

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням психологічної напруги в суспільстві, спричиненої умовами воєнного стану, що істотно впливає на розвиток особистості підлітків. Підлітковий вік є періодом інтенсивних психічних і соціальних змін, формування самосвідомості, ціннісних орієнтацій та моделей поведінки. В умовах невизначеності та хронічного стресу, пов'язаного з воєнними діями, такі процеси ускладнюються, що може призводити до загострення конфліктності у поведінці.

Особливого значення набуває дослідження конфліктної поведінки підлітків у зв'язку з наявністю різних типів акцентуацій характеру, які визначають індивідуальні особливості реагування на стресові ситуації, міжособистісні взаємодії та способи подолання труднощів. Акцентуації характеру можуть як посилювати схильність до конфліктної поведінки, так і визначати специфічні форми її прояву. Умови воєнного часу створюють додаткові психологічні виклики для підлітків, зокрема підвищений рівень тривожності, невизначеність майбутнього, порушення звичного способу життя та соціальних зв'язків. Дане актуалізує необхідність комплексного вивчення взаємозв'язку між акцентуаціями характеру та особливостями конфліктної поведінки в зазначених умовах. У ході дослідження була оглянута значна частина наукового доробку вітчизняних дослідників, серед яких: М. Ю. Богомолова, А. В. Бурячок, А. В. Гал, С. І. Денисенко, К. С. Журба, Н. О. Євтушенко, А. Б. Коваленко, О. В. Ковальчук, В. В. Кріпак, І. П. Лисенкова, О. В. Максим, А. С. Максимчук, М. М. Мельничук, Р. М. Митрофанівна, У. Б. Михайлишин, Л. А. Онуфрієва, М. М. Орос, С. І. Топоровський, Г. А. Шепелева, Я. О. Шимоняк, О. Р. Шпак, О. М. Чайковська, І. В. Юхименко, О. Ф. Яцина.

Метою курсової роботи є дослідження особливостей конфліктної поведінки підлітків з різними типами акцентуацій характеру в умовах невизначеності воєнного часу. Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

- розкрити поняття конфліктної поведінки в підлітковому віці та її психологічні особливості;
- охарактеризувати типи акцентуацій характеру та їх вплив на поведінкові реакції підлітків;
- проаналізувати психологічні особливості підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу;
- організувати та провести емпіричне дослідження особливостей конфліктної поведінки підлітків;
- проаналізувати та інтерпретувати отримані результати.

Об'єктом дослідження є конфліктна поведінка підлітків.

Предметом дослідження є особливості конфліктної поведінки підлітків з різними типами акцентуацій характеру в умовах невизначеності воєнного часу.

Методи дослідження включають теоретичний аналіз наукової літератури, психодіагностичні методики, а також методи математико-статистичної обробки даних. Для емпіричного вивчення особливостей конфліктної поведінки підлітків з різними типами акцентуацій характеру було використано такі методики:

1) опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки (Thomas–Kilmann Conflict Mode Instrument), яка дозволяє визначити провідні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях (суперництво, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування);

2) опитувальник «Міні-мульти», розроблений на основі методики Старк Гетеуей та Джон Мак-Кінлі, який дозволяє виявити окремі акцентуовані риси характеру та емоційно-поведінкові особливості підлітків у стислій формі.

Емпіричну базу дослідження становить ОЗО Ржищівський ліцей «Лідер». У дослідженні взяли участь 20 респондентів підліткового віку.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для розробки рекомендацій щодо психологічного супроводу підлітків у складних життєвих умовах, зокрема в умовах воєнного часу.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ВОЄННОГО ЧАСУ

1.1. Поняття конфліктної поведінки в підлітковому віці та її психологічні особливості

Конфліктна поведінка у підлітковому віці є складним психолого-поведінковим феноменом, що відображає специфіку взаємодії особистості з соціальним середовищем у період інтенсивних вікових змін. У науковій літературі конфліктна поведінка розглядається як сукупність дій, реакцій та стратегій індивіда, спрямованих на розв'язання суперечностей, що виникають у процесі міжособистісної чи внутрішньо-особистісної взаємодії. У підлітковому віці така поведінка набуває особливої виразності у зв'язку з кризовим характером розвитку, формуванням самосвідомості та прагненням до автономії.

Розглянемо детальніше сутність поняття «конфлікт». Конфлікт у широкому сенсі розглядається як форма розвитку протиріч, коли виникаючі протилежності загострюються до крайнощів (полярності, антагонізму), досягаючи стадії взаємного заперечення та усвідомлення необхідності їх вирішення. У вузькому сенсі поняття «конфлікт» охоплює такі значення: стан відкритої або тривалої боротьби; дисгармонію у взаєминах між людьми, ідеями чи інтересами; зіткнення протилежних позицій; психологічну боротьбу, що виникає внаслідок конфлікту взаємовиключних імпульсів, бажань і тенденцій; протистояння характерів або сил, що формує основу конфліктної ситуації [1; 2; 3, с. 77]. У запропонованому підході конфлікт визначається як процес напруження, який виникає між учасниками у професійній взаємодії на тлі діалектичного протиріччя.

С. І. Денисенко підкреслює, що термін «конфлікт» у міжнародному праві

використовується неоднозначно через відсутність його чіткого визначення та міждисциплінарний характер застосування. Використання цього поняття в правовій сфері має відповідати загальним його трактуванням, тобто визначати конфлікт як ситуацію граничного загострення існуючих протиріч, що відображаються у поведінці сторін [4, с. 137].

Конфлікти є невід'ємним елементом суспільного життя, оскільки кожна людина може стикатися з різницею поглядів, переконань або інтересів інших осіб. Такі розбіжності, що виникають у процесі взаємодії з оточенням, можуть спричиняти конфліктні ситуації [5].

З оглядом на вище окреслене, можемо стверджувати, що підлітковий вік характеризується переходом від дитинства до дорослості, що супроводжується глибокими біологічними, когнітивними та соціально-психологічними змінами. Саме в цей період посилюється потреба у самоствердженні, зростає чутливість до оцінок з боку оточення, формується система цінностей і життєвих орієнтацій. Це створює передумови для виникнення конфліктів як із дорослими (батьками, вчителями), так і з однолітками.

А. Б. Коваленко підкреслює, що рівень конфліктності серед підлітків має тенденцію до зростання та набуває все більш виражених форм, що, у свою чергу, сприяє поширенню хуліганських проявів, крадіжок і різних правопорушень серед неповнолітніх. Будь-які суперечності, які можуть обмежувати права особистості, що формується, часто викликають у підлітків протестні реакції та емоційні зриви. Схильність до конфліктної поведінки стає чинником виникнення конфліктів, які в умовах освітнього середовища постають як значуща соціально-психологічна проблема. Підвищений рівень конфліктності в підлітковому віці значною мірою пояснюється тим, що у 12–14 років багато дітей переживають переломний етап психічного розвитку, відомий як «підліткова криза» [9, с. 81].

У свою чергу, А. С. Максимчук зазначає, що конфліктна поведінка підлітків і юнаків має специфічні риси, зумовлені обмеженим життєвим досвідом і недостатнім рівнем самокритичності. Для них характерними є

труднощі з адекватним оцінюванням життєвих ситуацій, підвищена емоційна збудливість, імпульсивність, активність у руховій та мовленнєвій сферах. Також спостерігаються загострене відчуття залежності, прагнення здобути певний статус у референтній групі, прояви негативізму та емоційної нестійкості, що виражається у дисбалансі процесів збудження і гальмування [8, с. 47].

Н. Литвинчук, Л. Смолінчук та А. Дараган підкреслюють, що підлітковий період характеризується низкою специфічних психологічних рис, зокрема зміною системи життєвих цінностей, особистісною нестійкістю, вираженою потребою в автономії та самореалізації, а також прагненням звільнитися від надмірної опіки. Для цього віку властиві критичне ставлення до себе й інших, бажання зайняти нову соціальну позицію відповідно до власних потреб і можливостей, егоцентризм, обмеженість життєвого досвіду та прагнення до самоствердження в колі однолітків. Кожна з цих характеристик може виступати передумовою виникнення конфліктної взаємодії з оточенням [10, с. 91].

А. С. Максимчук зазначає, що конфліктна поведінка підлітків може проявлятися через егоцентричні установки, наполегливість, прагнення «бути як усі» у групі, суперечності між особистими та колективними інтересами, неприйняття позицій інших, а також ускладнення у взаємодії з педагогами та батьками. Усе це формує об'єктивне підґрунтя для виникнення конфліктів у складній системі міжособистісних відносин. Так, будь-яка діяльність – спілкування, навчання, праця чи інші види активності – може ставати джерелом внутрішньоособистісних конфліктів за умови, що її цілі та зміст мають високу суб'єктивну значущість для індивіда. У підлітковому віці особливо важливого значення набуває саме сфера спілкування, і труднощі в ній найчастіше спричиняють внутрішні суперечності. Подолання таких конфліктів можливе шляхом формування у підлітків навичок конструктивної та толерантної комунікації [8, с. 47].

Так, можемо стверджувати, що конфліктна поведінка підлітків має багатофакторний характер і зумовлюється поєднанням вікових, психологічних та соціальних чинників. Її прояви можуть варіюватися від конструктивних

форм до деструктивних, залежно від рівня розвитку особистості та умов соціального середовища (табл. 1.1).

Подана таблиця 1.1 узагальнює ключові психологічні чинники, що зумовлюють конфліктну поведінку підлітків, і відображає взаємозв'язок між внутрішніми особливостями розвитку та їх зовнішніми поведінковими проявами. Вона демонструє, що конфліктність у підлітковому віці формується під впливом емоційної нестабільності, становлення самосвідомості, специфіки соціальної взаємодії та недостатньої саморегуляції.

Таблиця 1.1

Основні психологічні особливості конфліктної поведінки підлітків

Критерій	Характеристика	Прояви у конфліктній поведінці
Емоційна сфера	Підвищена емоційність, нестабільність, імпульсивність	Різкі реакції, агресія, афективні спалахи
Самосвідомість	Активне формування «Я-концепції», потреба у самоствердженні	Конфлікти через захист власної думки, протест проти авторитетів
Соціальна взаємодія	Орієнтація на однолітків, значущість групи	Конфлікти за статус, визнання, вплив у групі
Когнітивний розвиток	Розвиток абстрактного мислення, критичності	Суперечки, схильність до заперечення, аргументації
Саморегуляція	Недостатній розвиток контролю поведінки	Труднощі у стримуванні емоцій, нерациональні дії
Індивідуальні особливості	Темперамент, рівень тривожності, агресивності, акцентуації характеру	Вибір різних стратегій поведінки (суперництво, уникнення тощо)
Життєвий досвід	Обмеженість соціального досвіду	Неефективні способи вирішення конфліктів

Вплив дорослих	Напружені стосунки з батьками та вчителями	Опозиційна поведінка, заперечення норм і правил
----------------	--	---

Джерело: розроблено автором

Отже, конфліктна поведінка у підлітковому віці є закономірним і багатовимірним явищем, що зумовлене сукупністю вікових, психологічних та соціальних чинників. Її специфіка визначається емоційною нестабільністю, активним формуванням самосвідомості, прагненням до самоствердження та зростанням ролі міжособистісної взаємодії з однолітками. Водночас недостатній рівень саморегуляції та обмежений соціальний досвід можуть ускладнювати вибір конструктивних стратегій поведінки в конфлікті. Аналіз психологічних особливостей конфліктної поведінки підлітків свідчить про необхідність цілеспрямованого формування навичок ефективної комунікації, емоційного контролю та конструктивного розв'язання суперечностей. Це, у свою чергу, сприятиме гармонійному розвитку особистості підлітка та зниженню рівня деструктивних проявів у міжособистісних відносинах.

1.2. Типи акцентуацій характеру та їх вплив на поведінкові реакції підлітків

Акцентуації характеру є важливим психологічним явищем, що відображає крайні варіанти норми особистісного розвитку, за яких окремі риси характеру набувають надмірної вираженості, однак не досягають рівня психопатології та в цілому зберігають соціальну адаптованість індивіда. О. М. Чайковська зазначає, що в сучасних психологічних дослідженнях залежно від ступеня вираженості виділяють два основні різновиди акцентуацій характеру – явну та приховану. Явна акцентуація розглядається як крайній варіант норми, для якого притаманні стійко виражені риси певного типу характеру. Підлітки з таким типом акцентуації належать до групи підвищеного ризику, оскільки є більш вразливими до негативних впливів середовища та психотравмуючих ситуацій.

Натомість прихована акцентуація у звичайних умовах майже не проявляється або виражена дуже слабо. Навіть за умови тривалого спостереження, різноманітних соціальних контактів та детального аналізу життєвого шляху інколи складно чітко визначити наявність певного типу характерологічних особливостей [11, с. 726].

І. П. Лисенкова та А. В. Бурячок підкреслюють, що акцентуації характеру слід розглядати як крайні варіанти норми, за яких окремі риси особистості набувають надмірної вираженості. Це зумовлює вибіркочувствителі до певних психогенних впливів при одночасно збереженій або навіть підвищеній стійкості до інших. Водночас така вираженість характерологічних особливостей не є перешкодою для успішної соціальної адаптації, оскільки соціальне становище зазвичай відповідає наявним здібностям і потенціалу особистості. У підлітковому віці ці риси часто посилюються, а за впливу психогенних факторів, спрямованих на «найслабші місця» особистості, можуть виникати тимчасові труднощі адаптації та поведінкові відхилення. Проте з віком такі особливості, як правило, частково компенсуються і не чинять істотного впливу на соціальне функціонування [12, с. 65]. У свою чергу, У. Б. Михайлишин, І. В. Юхименко та Я. О. Шимоняк наголошують, що акцентуації характеру в підлітковому віці є важливим чинником становлення особистості та досить типовим явищем для цього етапу розвитку. Перехідний характер підліткового періоду зумовлює підвищену емоційну напруженість і може супроводжуватися виникненням як міжособистісних, так і внутрішньоособистісних конфліктів [13, с. 87].

К. С. Журба та В. В. Кріпак наголошують, що акцентуації характеру істотно впливають на формування індивідуальної поведінкової моделі особистості, маючи як позитивні, так і негативні наслідки. Це безпосередньо відображається на рівні соціальної адаптації та специфіці поведінкових реакцій у різних життєвих обставинах. По суті, акцентуації розглядаються як індивідуальні характерологічні особливості, які за певних умов можуть мати тенденцію до переходу в патологічний стан [16, с. 23-24]. Г. А. Шепелева, у свою чергу, зазначає, що в процесі становлення особистості в юнацькому віці

дедалі більш виразними стають акцентуації характеру, які суттєво впливають на поведінкові прояви. На думку дослідників, такі характерологічні зміни можуть негативно позначатися на психічному стані та адаптаційних можливостях особистості, оскільки окремі типи акцентуацій ускладнюють ефективне пристосування до соціально-економічних трансформацій у суспільстві [17, с. 144].

У психологічній літературі виділяють різні типи акцентуацій характеру, кожен із яких має специфічні особливості поведінки (табл. 1.2). Гіпертимний тип характеризується високою активністю, товариськістю, схильністю до лідерства та оптимістичним настроєм, однак у поведінці таких підлітків часто спостерігаються імпульсивність, порушення дисципліни та поверхневність у виконанні завдань. Циклоїдний тип відзначається періодичними змінами емоційного стану, коли фази піднесення змінюються періодами пригніченості, що безпосередньо впливає на навчальну мотивацію та соціальну активність. Лабільний тип характеризується надзвичайною емоційною чутливістю та швидкою зміною настрою залежно від зовнішніх обставин, що зумовлює як сильну прив'язаність до значущих осіб, так і схильність до конфліктних реакцій через непорозуміння.

Астено-невротичний тип проявляється підвищеною втомлюваністю, тривожністю та дратівливістю, що зумовлює уникання складних ситуацій і зниження соціальної активності. Сенситивний тип характеризується сором'язливістю, високою вразливістю та підвищеною чутливістю до оцінки з боку оточення, що часто призводить до уникання публічних ситуацій і надмірної самокритики. Психастенічний тип відзначається нерішучістю, схильністю до сумнівів та тривожного обмірковування власних дій, що ускладнює прийняття рішень і формує унікальну поведінку.

Шизоїдний тип характеризується емоційною відстороненістю та орієнтацією на внутрішній світ, що проявляється у вибірковості соціальних контактів і схильності до індивідуальної діяльності. Епілептоїдний тип відрізняється ригідністю мислення, педантичністю та схильністю до

афективних спалахів, що часто проявляється у конфліктній поведінці та прагненні до контролю над ситуацією. Істероїдний тип характеризується демонстративністю, прагненням до привернення уваги та емоційною експресивністю, що визначає відповідну поведінкову стратегію у соціальних взаємодіях. Нестійкий тип відзначається слабкою волевою регуляцією, залежністю від зовнішніх впливів та схильністю до уникання обов'язків, тоді як конформний тип характеризується високою залежністю від групових норм і некритичним прийняттям позиції більшості.

Вплив акцентуацій характеру на поведінкові реакції підлітків є багатограним і охоплює різні сфери їхньої життєдіяльності. Зокрема, вони визначають особливості комунікативної поведінки, рівень конфліктності, здатність до емоційної саморегуляції, навчальну мотивацію та соціальну адаптацію. У підлітковому віці акцентуйовані риси можуть посилюватися під впливом стресових факторів, соціальної нестабільності або травматичних подій, що призводить до підвищення емоційної напруги, зростання конфліктності та ускладнення міжособистісних взаємин. Особливо дане актуально в умовах сучасних соціальних викликів, коли підлітки стикаються з підвищеним рівнем невизначеності та психологічного навантаження.

Таблиця 1.2

Типи акцентуацій характеру підлітків та їх поведінкові прояви

Тип акцентуації	Основні психологічні риси	Поведінкові реакції у підлітків	Особливості соціальної взаємодії
Гіпертимний	Підвищена активність, товарицькість, оптимізм	Імпульсивність, порушення дисципліни, схильність до ризику	Легко входить у групи, прагне лідерства
Циклоїдний	Чергування піднесеного та	Зміни активності, зниження	Нестабільність у спілкуванні

	пригніченого настрою	мотивації в періоди спаду	
Лабільний	Емоційна чутливість, швидка зміна настрою	Афективні реакції, сильна залежність від зовнішніх оцінок	Висока потреба в підтримці, конфліктність через емоції
Астено-невротичний	Втомлюваність, тривожність, дратівливість	Уникання складних ситуацій, зниження активності	Обмежені соціальні контакти
Сенситивний	Сором'язливість, підвищена чутливість до оцінки	Самокритика, страх публічних ситуацій	Обережність у спілкуванні, вибірковість
Психастенічний	Нерішучість, тривожність, схильність до сумнівів	Уникання рішень, надмірне обдумування	Пасивність у групі, залежність від думки інших
Шизоїдний	Емоційна відстороненість, замкнутість	Обмежене спілкування, індивідуальна діяльність	Вибіркові контакти, дистанціювання
Епілептоїдний	Ригідність, педантичність, афективність	Конфліктність, агресивні реакції	Прагнення контролю, домінування
Істероїдний	Демонстративність, потреба в увазі	Театральність поведінки, емоційна	Орієнтація на визнання, маніпулятивність

		експресія	
Нестійкий	Слабка вольова регуляція, залежність від впливу	Уникання обов'язків, схильність до асоціальної поведінки	Легке підпорядкування групі
Конформний	Орієнтація на думку групи, відсутність критичності	Наслідування поведінки більшості	Повна залежність від соціального оточення

Джерело: розроблено автором

Таким чином, акцентуації характеру є значущим чинником формування поведінкових реакцій у підлітковому віці. Вони не становлять патології, однак суттєво впливають на емоційно-вольову сферу, соціальну взаємодію та схильність до певних моделей поведінки, зокрема конфліктної. Розуміння особливостей акцентуєваних типів характеру є важливим для прогнозування поведінки підлітків, а також для розробки ефективних психолого-педагогічних стратегій їх підтримки та корекції.

1.3. Психологічні особливості підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу

Психологічні особливості підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу характеризуються комплексними змінами емоційної, когнітивної та поведінкової сфер, що зумовлені впливом хронічного стресу, підвищеної загрози безпеці та нестабільності соціального середовища. Підлітковий вік сам по собі є періодом інтенсивних психічних і фізіологічних трансформацій, а в умовах воєнного часу ці процеси можуть ускладнюватися, набуваючи більш вираженого та інколи дезадаптивного характеру.

Розглянемо сутність поняття «стрес». Так, М. М. Орос та А. В. Гал вважають, що стрес – це захисна реакція організму на сильний емоційний, фізичний або психологічний вплив із зовні. Він допомагає пристосуватися до змін у житті, наприклад, нової роботи, навчання чи спільного життя, хоча спершу супроводжується тривогою та втратою рівноваги. При цьому людина використовує свої ресурси – матеріальні, моральні, життєвий досвід та знання. Стрес проявляється проблемами у спілкуванні, тимчасовими провалами в пам'яті, соматичними реакціями (приплив крові до шкіри, прискорене серцебиття, потемніння в очах), водночас покращуючи функціонування психічних та фізіологічних систем [6, с. 32]. М. Ю. Богомолова та О. Р. Шпак вважають, що стрес є природною реакцією організму, що допомагає адаптуватися до умов навколишнього середовища та виживати, і в межах норми не спричиняє негативних наслідків. Водночас хронічний стрес може погіршувати якість життя, особливо при тривожності, тому важливо своєчасно звертатися до психолога або психотерапевта. Контроль рівня стресу необхідний для збереження психічного здоров'я та покращення загального самопочуття [7, с. 345]. Слід також відзначити, що існують різні види стресу, зокрема хронічний, фізіологічний, психологічний та інші. Хронічний стрес виникає при тривалому фізичному або моральному навантаженні (наприклад, пошук роботи, постійні успіхи, конфлікти), що призводить до сильного нервово-психологічного чи фізіологічного напруження. Симптоми включають дратівливість, тривожність, депресію, головні болі та безсоння [6, с. 32].

Перейдемо безпосередньо до психологічних особливостей підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу. Так, однією з ключових особливостей є підвищення рівня тривожності та емоційної напруги. Підлітки можуть переживати постійне відчуття небезпеки, очікування загрози, що призводить до формування стійкого стресового фону [18, с. 123]. Це, у свою чергу, впливає на зниження емоційної стабільності, підвищену дратівливість, коливання настрою та посилення реактивності на зовнішні подразники. Часто спостерігаються також симптоми психоемоційного виснаження, зокрема апатія,

зниження інтересу до навчальної діяльності та соціальних контактів.

Когнітивна сфера підлітків в умовах війни може характеризуватися зниженням концентрації уваги, погіршенням пам'яті та ускладненням процесів прийняття рішень. Постійна інформаційна перевантаженість, зокрема через новини про воєнні події, сприяє формуванню когнітивної напруги та ускладнює здатність до критичного мислення. У деяких випадках можливе виникнення так званого «тунельного сприйняття», коли увага фіксується виключно на загрозованих аспектах реальності.

У поведінковій сфері підлітків часто спостерігаються зміни у звичних моделях реагування. Частина підлітків може проявляти унікальну поведінку, ізоляцію, зниження соціальної активності, тоді як інші, навпаки, демонструють підвищену імпульсивність, агресивність або ризиковані форми поведінки як спосіб психологічної компенсації стресу [19, с. 557-558]. Також можливе посилення конфліктності у взаємодії з однолітками та дорослими, що зумовлено емоційною нестабільністю та підвищеною чутливістю до зовнішніх впливів.

Важливою психологічною особливістю є зміна системи цінностей і життєвих орієнтацій [20, с. 1746]. В умовах воєнного часу у підлітків може відбуватися прискорене дорослішання, формування більш усвідомленого ставлення до життя, безпеки, відповідальності. Водночас у частини осіб може виникати відчуття невизначеності майбутнього, що негативно впливає на мотиваційну сферу та довгострокове планування.

Особливу роль відіграє соціальне оточення та рівень підтримки з боку сім'ї. Наявність стабільних емоційних зв'язків з близькими людьми виступає важливим захисним фактором, який знижує негативний вплив стресу. Натомість порушення сімейної стабільності, вимушене переселення або втрата звичного середовища можуть суттєво посилювати психологічну вразливість підлітків.

Подана таблиця 1.3 узагальнює основні психологічні зміни, що виникають у підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу. У ній

систематизовано прояви впливу стресових факторів на емоційну, когнітивну, поведінкову, соціальну, мотиваційну та ціннісну сфери розвитку особистості.

Таблиця 1.3

**Психологічні особливості підлітків в умовах стресу
та невизначеності воєнного часу**

Психологічна сфера	Основні прояви стресу	Поведінкові наслідки	Можливі ризики
Емоційна сфера	Підвищена тривожність, емоційна нестабільність, дратівливість	Часті перепади настрою, емоційні вибухи або апатія	Емоційне виснаження, розвиток хронічного стресу
Когнітивна сфера	Зниження концентрації уваги, погіршення пам'яті, інформаційне перевантаження	Труднощі у навчанні, повільне прийняття рішень	Зниження академічної успішності
Поведінкова сфера	Уникання або імпульсивність, зміна звичних моделей поведінки	Соціальна ізоляція або підвищена конфліктність	Деадаптація, ризикована поведінка
Соціальна сфера	Порушення комунікації, зниження довіри до оточення	Віддалення від однолітків, конфлікти з дорослими	Соціальна ізоляція, труднощі інтеграції
Мотиваційна сфера	Зниження інтересу до навчання та	Втрата цілей, байдужість до майбутнього	Демотивація, апатія

	діяльності		
Ціннісна сфера	Перебудова життєвих орієнтацій, невизначеність майбутнього	Раннє «дорослішання» або, навпаки, інфантильність	Внутрішні конфлікти, екзистенційна тривога
Захисні фактори	Підтримка сім'ї, стабільні емоційні зв'язки	Підвищення стресостійкості, адаптація	Зменшення негативних наслідків стресу

Джерело: розроблено автором

Таким чином, психологічні особливості підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу проявляються у підвищеній тривожності, емоційній нестабільності, когнітивних труднощах, зміні поведінкових реакцій та трансформації ціннісної сфери. Дані зміни є закономірною відповіддю психіки на екстремальні умови, однак потребують уваги з боку дорослих, педагогів і психологів з метою своєчасної підтримки та запобігання дезадаптації.

Висновки до першого розділу

Здійснено теоретичний аналіз проблеми конфліктної поведінки підлітків з різними типами акцентуацій характеру в умовах невизначеності воєнного часу. Розглянуто сутність конфліктної поведінки в підлітковому віці, яка виступає як складний багаторівневий феномен, що зумовлений поєднанням вікових психологічних особливостей, соціального оточення та індивідуальних рис особистості. Встановлено, що у підлітковому періоді конфліктність часто є проявом процесів самоствердження, формування ідентичності та підвищеної емоційної чутливості.

Проаналізовано типи акцентуацій характеру та їх вплив на поведінкові реакції підлітків. Виявлено, що різні акцентуації зумовлюють специфічні форми реагування у конфліктних ситуаціях: від підвищеної імпульсивності та емоційної вибуховості до замкненості або схильності до уникнення конфліктів. Так, акцентуації характеру виступають важливим внутрішнім чинником, що визначає індивідуальні особливості конфліктної поведінки.

Окрему увагу приділено психологічним особливостям підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу. Встановлено, що зазначені умови підсилюють емоційну напругу, тривожність, почуття нестабільності та можуть ускладнювати процеси соціальної адаптації. Дане, у свою чергу, підвищує ймовірність виникнення конфліктних реакцій, особливо у підлітків з вираженими акцентуаціями характеру.

Отже, теоретичний аналіз засвідчив, що конфліктна поведінка підлітків є результатом взаємодії вікових, індивідуально-психологічних та соціально-економічних чинників, а умови воєнного часу виступають додатковим стресогенним фактором, який посилює її прояви. Отримані теоретичні положення створюють підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження зазначеної проблеми.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ В УМОВАХ ВОЄННОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

2.1. Організація та методика емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження спрямоване на комплексне вивчення особливостей конфліктної поведінки підлітків із різними типами акцентуацій характеру в умовах воєнної невизначеності. Актуальність такого дослідження зумовлена підвищеним рівнем психоемоційного напруження, нестабільністю соціального середовища та змінами у системі міжособистісних взаємин, що суттєво впливають на формування поведінкових стратегій підлітків, зокрема у конфліктних ситуаціях.

Метою дослідження є виявлення особливостей взаємозв'язку між домінуючими типами акцентуацій характеру та провідними стратегіями конфліктної поведінки підлітків в умовах воєнної невизначеності, а також визначення специфіки прояву цих зв'язків у підлітковому середовищі.

Емпіричну базу дослідження становить ОЗО Ржищівський ліцей «Лідер». У дослідженні взяли участь 20 респондентів підліткового віку. Такий обсяг вибірки дозволяє здійснити первинний аналіз психологічних особливостей досліджуваної групи та виявити загальні тенденції у поєднанні акцентуацій характеру й конфліктної поведінки. Вибірка є цілеспрямованою та однорідною за віковим критерієм, що відповідає завданням дослідження.

Організація емпіричного етапу передбачала поетапне проведення психодіагностичного обстеження, яке включало індивідуальне та групове тестування респондентів. Дослідження проводилося з дотриманням принципів конфіденційності, добровільності участі та психологічної етичності, що є особливо важливим у роботі з підлітками.

Методи дослідження включають теоретичний аналіз наукової літератури з проблематики конфліктної поведінки, акцентуацій характеру та підліткової

психології, психодіагностичні методики, а також методи математико-статистичної обробки емпіричних даних. Така комплексна методологія забезпечує багатовимірність аналізу та підвищує достовірність отриманих результатів. Так, для досягнення поставленої мети було використано такі психодіагностичні інструменти:

1) опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки (Thomas–Kilmann Conflict Mode Instrument), яка дозволяє визначити домінуючі стратегії поведінки особистості у конфліктних ситуаціях. Методика діагностує п'ять основних стилів реагування: суперництво, співпрацю, компроміс, уникнення та пристосування. Використання даної методики дає змогу встановити індивідуальні особливості поведінкових реакцій підлітків у ситуаціях міжособистісного конфлікту, а також оцінити рівень їхньої конструктивності;

2) опитувальник «Міні-мульти», створений на основі класичної методики ММРІ (Старк Гетеуей та Джон Мак-Кінлі), який застосовується для експрес-діагностики акцентуованих рис характеру та основних емоційно-поведінкових тенденцій особистості. Методика дозволяє виявити провідні психологічні особливості підлітків у стислій формі, що є доцільним у межах шкільного дослідження та роботи з невеликою вибіркою.

Отримані емпіричні дані підлягали подальшій математико-статистичній обробці, що включала узагальнення результатів, їх систематизацію та аналіз взаємозв'язків між змінними. Це дало змогу виявити певні закономірності між типами акцентуацій характеру та стилями поведінки у конфліктних ситуаціях, а також сформулювати основу для подальшої інтерпретації результатів дослідження.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження особливостей конфліктної поведінки підлітків з різними типами акцентуацій характеру

За результатами психодіагностичного дослідження, проведеного з використанням опитувальника Томаса-Кілманна (Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument), було визначено особливості домінуючих стратегій поведінки

підлітків у конфліктних ситуаціях. Аналіз відповідей респондентів дозволив виявити відносну представленість п'яти основних стилів конфліктної поведінки: суперництва, співпраці, компромісу, уникнення та пристосування.

Таблиця 2.1

**Розподіл провідних стилів поведінки у конфлікті
за методикою Томаса–Кілманна**

Стиль поведінки у конфлікті	Характеристика прояву	Рівень вираженості у вибірці
Суперництво	Прагнення наполягти на власній позиції, орієнтація на досягнення особистого результату	Високий / помірно високий
Компроміс	Орієнтація на взаємні поступки та часткове задоволення інтересів обох сторін	Високий
Уникнення	Схильність відкладати вирішення конфлікту, зниження активності у взаємодії	Помірний
Співпраця	Пошук взаємовигідних рішень, орієнтація на інтереси обох сторін	Помірний / низький
Пристосування	Перевага інтересів іншої сторони над власними, зниження наполегливості	Низький

Джерело: розроблено автором

У цілому, у вибірці спостерігається неоднорідність поведінкових стратегій, що свідчить про варіативність реагування підлітків на конфліктні ситуації залежно від індивідуально-психологічних особливостей, рівня емоційної зрілості та специфіки соціального досвіду. Частина респондентів демонструє тенденцію до компромісного стилю поведінки, що проявляється у прагненні до

часткового задоволення інтересів обох сторін та уникненні крайніх позицій у конфлікті. Така стратегія свідчить про відносно сформовані навички соціальної взаємодії та орієнтацію на підтримання стабільних міжособистісних стосунків.

Інша група підлітків характеризується переважанням стилю суперництва, що виявляється у прагненні наполягти на власній позиції, схильності до відстоювання особистих інтересів та меншої орієнтації на позицію співрозмовника. Така поведінка може бути пов'язана з високою емоційною реактивністю та недостатньо сформованими навичками конструктивного вирішення конфліктів. Також у частини респондентів виявлено прояви уникнення конфлікту, що характеризується схильністю відкладати вирішення проблемних ситуацій, зниженням активності у відстоюванні власної позиції та прагненням мінімізувати емоційну напругу. Даний стиль може виступати як механізм психологічного захисту в умовах стресового середовища, зокрема воєнної невизначеності. Менш вираженими у вибірці є стратегії співпраці та пристосування, однак у частини підлітків вони проявляються ситуативно. Стиль співпраці характеризується прагненням до пошуку взаємовигідних рішень, тоді як пристосування – орієнтацією на інтереси іншої сторони навіть за рахунок власних потреб.

Отримані результати свідчать про те, що конфліктна поведінка підлітків має змішаний характер і залежить від контексту ситуації, а також від індивідуальних психологічних особливостей. Виявлені тенденції можуть бути інтерпретовані як наслідок впливу як вікових особливостей підліткового періоду, так і підвищеного рівня стресогенності соціального середовища в умовах воєнної невизначеності. Так, результати за методикою Т. Кеннет–Р. Томаса дозволяють зробити висновок про переважання у досліджуваній групі компромісних та конкурентних стратегій поведінки при одночасному наявному, але менш вираженому, використанні уникнення, співпраці та пристосування як допоміжних моделей реагування у конфліктних ситуаціях.

Аналіз результатів, отриманих за допомогою скороченого багатофакторного опитувальника дослідження особистості «Міні-мульти»,

дозволив визначити провідні індивідуально-психологічні особливості підлітків, зокрема емоційний стан, рівень тривожності, особливості соціальної адаптації та наявність акцентуованих рис характеру (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Узагальнені результати дослідження за опитувальником «Міні-мульти»

Психологічна характеристика / шкала (узагальнено)	Прояв у вибірці	Рівень вираженості
Емоційна напруженість і тривожність	Підвищене занепокоєння, схильність до тривалих переживань, внутрішня напруга	Високий
Емоційна лабільність	Коливання настрою, епізодичні афективні реакції (сміх/плач)	Помірно високий
Впевненість у собі	Сумніви у власних можливостях, занижена самооцінка у частини респондентів	Помірний / знижений
Соціальна адаптація	Труднощі у міжособистісному спілкуванні, відчуття нерозуміння	Помірний
Почуття самотності	Відчуття ізольованості навіть у групі однолітків	Помірний
Психофізіологічна втомлюваність	Загальна слабкість, зниження енергійності у частини підлітків	Помірний
Адаптаційний ресурс	Періодична активність, здатність до відновлення емоційного стану	Помірний / збережений
Підозрілість і	Схильність до інтерпретації	Помірний

настороженість	ситуацій як загрозливих	
----------------	-------------------------	--

Джерело: розроблено автором

У цілому, результати дослідження свідчать про наявність у частини респондентів підвищеного рівня емоційної напруженості та тривожності, що проявляється у відповідях, пов'язаних із переживанням занепокоєння, внутрішнього дискомфорту, епізодичної дратівливості та зниженого відчуття психологічної стабільності. Подібні прояви можуть бути інтерпретовані як реакція на тривале перебування в умовах стресогенного середовища, зокрема воєнної невизначеності. Частина підлітків демонструє ознаки емоційної лабільності, що виявляється у коливаннях настрою, періодичних нападах емоційного збудження (сміху або плачу без очевидних причин), а також труднощах у самоконтролі емоційних реакцій. Дане може свідчити про недостатню сформованість емоційної регуляції, характерну для підліткового віку.

У значної частини респондентів виявлено ознаки зниженого рівня впевненості в собі та тенденції до самокритичності, що проявляється у переживанні власної недостатності, сумнівах у власних можливостях та підвищеній чутливості до оцінок з боку оточення. Такі особливості можуть впливати на поведінку в міжособистісних взаємодіях, зокрема у конфліктних ситуаціях.

Окремі відповіді респондентів свідчать про наявність схильності до соціальної напруженості та труднощів у міжособистісному спілкуванні, що проявляється у відчутті нерозуміння з боку інших, епізодичному відчутті самотності навіть у групі та складнощах встановлення нових контактів. Водночас у частини підлітків зафіксовано відносно збережений адаптаційний потенціал, що проявляється у задоволеності окремими сферами життя, наявності енергійності у певні періоди та здатності до відновлення емоційної рівноваги після напружених ситуацій. Також виявлено поодинокі показники, що можуть свідчити про схильність до підвищеної підозрливості та інтерпретації

соціальних ситуацій як потенційно загрозованих, що є типовою реакцією в умовах тривалого стресу та соціальної нестабільності.

Отже, результати за методикою «Міні-мульт» дозволяють констатувати, що психологічний профіль досліджуваних підлітків характеризується поєднанням елементів емоційної нестабільності, підвищеної тривожності та окремих адаптаційних ресурсів. Дане свідчить про неоднорідність психологічного стану вибірки та необхідність урахування індивідуальних відмінностей при аналізі їхньої конфліктної поведінки.

Висновки до другого розділу

Комплексний аналіз емпіричних даних, отриманих за опитувальником Томаса–Кілманна та опитувальником «Міні-мульт», дозволив виявити взаємозв'язок між індивідуально-психологічними особливостями підлітків та їхніми стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях в умовах воєнної невизначеності.

Результати дослідження за опитувальником Т. Кеннет–Р. Томаса засвідчили переважання у підлітків таких стилів конфліктної поведінки, як компроміс та суперництво, що відображає поєднання орієнтації на досягнення власних інтересів із частковою готовністю до врахування позиції іншої сторони. Меншою мірою у вибірці представлені стилі уникнення, співпраці та пристосування, що свідчить про нерівномірність сформованості конструктивних стратегій міжособистісної взаємодії.

Дані, отримані за опитувальником «Міні-мульт», вказують на наявність у значної частини респондентів підвищеного рівня емоційної напруженості, тривожності, емоційної лабільності та зниженого рівня впевненості в собі. Водночас у частини підлітків збережені адаптаційні ресурси, що проявляються у здатності до ситуативного емоційного відновлення та відносної соціальної адаптації.

Порівняльний аналіз результатів обох методик дозволяє зробити висновок, що емоційна нестабільність та підвищена тривожність підлітків можуть виступати значущими чинниками формування їхніх конфліктних стратегій. Зокрема, підвищена емоційна напруга частіше корелює з проявами суперницької поведінки або уникнення конфліктів, тоді як більш стабільний емоційний стан сприяє використанню компромісних або частково конструктивних стратегій взаємодії.

Таким чином, встановлено, що конфліктна поведінка підлітків має багатофакторну детермінацію, де важливу роль відіграють як особливості акцентуацій характеру та емоційно-особистісної сфери, так і вплив зовнішніх стресогенних умов, зокрема воєнної невизначеності. Отримані результати підтверджують доцільність комплексного підходу до вивчення підліткової конфліктності з урахуванням як поведінкових, так і особистісних чинників.

ВИСНОВОК

У ході дослідження було зазначено, що конфліктна поведінка у підлітковому віці є закономірним і багатовимірним явищем, що зумовлене сукупністю вікових, психологічних та соціальних чинників. Її специфіка визначається емоційною нестабільністю, активним формуванням

самосвідомості, прагненням до самоствердження та зростанням ролі міжособистісної взаємодії з однолітками. Водночас недостатній рівень саморегуляції та обмежений соціальний досвід можуть ускладнювати вибір конструктивних стратегій поведінки в конфлікті. Аналіз психологічних особливостей конфліктної поведінки підлітків свідчить про необхідність цілеспрямованого формування навичок ефективної комунікації, емоційного контролю та конструктивного розв'язання суперечностей. Це, у свою чергу, сприятиме гармонійному розвитку особистості підлітка та зниженню рівня деструктивних проявів у міжособистісних відносинах.

Виокремлено, що акцентуації характеру є значущим чинником формування поведінкових реакцій у підлітковому віці. Вони не становлять патології, однак суттєво впливають на емоційно-вольову сферу, соціальну взаємодію та схильність до певних моделей поведінки, зокрема конфліктної. Розуміння особливостей акцентуованих типів характеру є важливим для прогнозування поведінки підлітків, а також для розробки ефективних психолого-педагогічних стратегій їх підтримки та корекції.

Визначено, що психологічні особливості підлітків в умовах стресу та невизначеності воєнного часу проявляються у підвищеній тривожності, емоційній нестабільності, когнітивних труднощах, зміні поведінкових реакцій та трансформації ціннісної сфери. Дані зміни є закономірною відповіддю психіки на екстремальні умови, однак потребують уваги з боку дорослих, педагогів і психологів з метою своєчасної підтримки та запобігання дезадаптації.

Наголошено, що конфліктна поведінка підлітків у досліджуваній вибірці формується під впливом поєднання індивідуально-психологічних особливостей та зовнішніх стресогенних чинників, зокрема умов воєнної невизначеності. Згідно з результатами опитувальника Томаса–Кілманна, у підлітків переважають стратегії компромісу та суперництва, що свідчить про поєднання прагнення до досягнення власних цілей із частковою готовністю враховувати інтереси іншої сторони. Водночас стилі співпраці та пристосування виражені

слабше, що може вказувати на недостатній рівень сформованості конструктивної взаємодії в конфліктних ситуаціях. Результати «Міні-мульт» засвідчили наявність у значної частини респондентів підвищеної емоційної напруженості, тривожності та нестійкості емоційних реакцій. Такі особливості супроводжуються зниженням упевненості в собі та певними труднощами соціальної адаптації, що є характерними для підліткового віку та посилюються в умовах хронічного стресу.

Порівняльний аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок про те, що емоційна нестабільність і підвищена тривожність виступають важливими психологічними передумовами вибору конфліктних стратегій. Зокрема, більш виражена тривожність і напруженість частіше пов'язані з використанням суперництва або уникнення, тоді як відносно стабільніші емоційні стани сприяють застосуванню компромісних підходів. Так, конфліктна поведінка підлітків є результатом взаємодії особистісних характеристик (зокрема акцентуацій і емоційної сфери) та соціального контексту, який у сучасних умовах значною мірою визначається ситуацією воєнної невизначеності. Отримані результати підкреслюють необхідність подальшого вивчення механізмів формування конфліктної поведінки підлітків з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх факторів розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євтушенко Н. О. Механізм консалтингової взаємодії підприємств на ринку телекомунікаційних послуг України. *Монографія*. Київ: ТОВ «СІК

ГРУП УКРАЇНА». 2017. 535 с.

2. Євтушенко Н.О. Менеджмент-консалтинг. *Навчальний посібник*. Київ: ДУТ, 2021. 270 с.
3. Євтушенко Н. О., Ковальчук О. В. Причини виникнення конфліктів на підприємстві та шляхи їх вирішення. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*, (1-2). 2023. С. 76-80.
4. Денисенко С. І. Теоретичні і практичні аспекти розвитку правового регулювання митних процедур на міжнародному і національному рівнях. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2009. № 5(46). С. 135–140.
5. Лісеній Є. Особливості конфліктів на підприємстві та засоби їх розв'язання. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 35. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1071/1028>. (дата звернення 20.04.2026 р.)
6. Орос М. М., Гал А. В. Стрес, дистрес, його види та корекція. *Ліки України*, (7 (253)). 2021. С. 32-35.
7. Богомолова М. Ю., Шпак О. Р. Стрес та його вплив на життя людини. *The 8 th International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations»*. Osaka, Japan. 2025. С. 339-345.
8. Максимчук А. С. Психологічні особливості проявів конфліктної поведінки в підлітковому віці. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2023. С. 45-47.
9. Коваленко А.Б. Психологія розвитку толерантності підлітка. *Монографія*. Переяслав-Хмельницький: СКД, 2014. 329 с.
10. Литвинчук Н., Смолінчук Л., Дараган А. Вплив психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка, Психологія*, (20). 2022. С. 87-100.
11. Чайковська О.М. Вплив акцентуацій характеру на девіантну поведінку підлітків. *Збірник наукових праць К:ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 9. С. 725–735.

12. Лисенкова І.П., Бурячок А.В. Вплив акцентуацій характеру підлітків на поведінку в конфліктних ситуаціях. *Габітус. Вікова та педагогічні психологія*. 2022. Випуск 42. С. 64–68.
13. Михайлишин У. Б., Юхименко І. В., Шимоняк Я. О. Акцентуації характеру та конфліктна поведінка підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2024. С. 86-90.
14. Карамушка Л., Козер Л., Коряк І., Левін К., Ложкін Г., Мейо Е., Пірен, М. Психологічні особливості поведінки підлітків у конфлікті. *Актуальні питання практичної психології в умовах сьогодення*. 2026. С. 85-88.
15. Мельничук М. М., Митрофанівна Р. М. Вплив акцентуацій характеру на формування агресивності підлітків. *Young*, 124(12). 2023. С. 97-100.
16. Журба К. С., Кріпак В. В. Теоретичний аналіз проблеми акцентуацій характеру. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 9. 2019. С. 19-24.
17. Шепелева Г. А. Акцентуації характеру в юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, (9). 2019. С. 143-146.
18. Смирнова Є. Психологічні особливості соціальної тривожності в підлітковому віці. *Сучасні тенденції психологічної науки та практики у вирішенні проблеми особистісного і професійного самоздійснення особистості*. 2026. С. 122-124.
19. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки. Київ: Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»*, 2022. С. 554-567.
20. Максим О. В. Трансформація системи цінностей під час війни: теорія і практика корекції. *Наукові перспективи (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія»)*, 9(63). 2025. С. 1742-1755.
21. Костю С., Алмаші С. Психологічні особливості конфліктної поведінки підлітків. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. С. 81-89.

22. Мілінчук С. Особливості конфліктної поведінки у міжособистісній взаємодії підлітків. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір*. Луцьк. 2023. С. 204-207.

23. Токарчук П. Психологічні стратегії подолання конфліктної поведінки підлітків. *Збірник наукових праць*. 2025. С. 80-82.

24. Топоровський С. І., Онуфрієва Л. А. Особливості психокорекції у роботі з підлітками. *The XIV International scientific and practical conference «Current topics of science development and their implementation»*. 2025. С. 166-170.